

ЛЮДСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА ЕКОНОМІЧНА РОЛЬ ЛЮДИНИ

Конкурент існує для того, щоб його втопити
Михайло Веллер

Сьогодення України характеризується дедалі швидшими темпами скорочення народонаселення, низьким рівнем професійної підготовки вітчизняної робочої сили, обмеженістю набутого професійного досвіду внаслідок як суб'єктивних так і об'єктивних економічних чинників, низькою якістю освітнього рівня та рівня інформатизації населення. Ці чинники перешкоджають подоланню системної кризи, унеможливлюють посилення конкурентних позицій України на міжнародних ринках, призводять до психічної зневіри окремих осіб.

У філологічному сенсі словосполучення „людський потенціал” доволі часто використовується в науковій (В. Мандибура, О. Грішнова, І. Курило, С. Трубич), політично орієнтованій (Л. Кучма, В. Семиноженко, Є. Марчук) та публіцистичній літературі. Однак, до цього моменту, соціально-економічна сутність цієї категорії повністю досліджена не була, що й зумовило актуальність обраного напрямку.

Людський потенціал – це сукупна чисельність населення, що спроможна здійснювати економічну діяльність в якості споживання матеріальних і нематеріальних благ, забезпечення діяльності держави через фінкальний механізм, прийняття участі в процесі створення сукупного продукту в якості носіїв робочої сили, підприємницьких та творчих здібностей. Людський потенціал включає в себе все наявне населення, в тому числі безробітних та непрацездатних.

Рис. 1. Місце людського потенціалу в системі соціально-економічних факторів

Людський потенціал є найширшою соціально-економічною категорією, що характеризує участь людини в суспільних процесах, тому визначення саме його ролі спроможне до комплексного визначення принципів людського розвитку та політики в цьому напрямі.

В Конституції України підтверджено, що основою економіки є „людина-власник”, „людина-виробник”, а не держава. Але, людський потенціал, в багатьох випадках може виступати лише в якості споживача державної допомоги, у випадку невідворотних змін в структурі здоров'я, або в загальній структурі народонаселення (йдеться про старіння та ранню втрату працездатності).

Сучасні неокласичні моделі економічного зростання аналізують рівновагу між нагромадженням капіталу, збільшенням населення, інноваціями та людським капіталом [4, С. 26]. Людський капітал – це одна з форм прояву людського потенціалу. Реалізація людського капіталу стає можливою за умов відсутності високого рівня циклічного безробіття, також

перетворення людського потенціалу на відповідний капітал вимагає певного часу, зокрема на отримання необхідних знань та навичок, одужання, зміцнення здоров'я, транспортування до нового місця роботи чи проживання, набуття стану психологічної зрілості, виховання відповідальності за власні вчинки тощо.

Безробіття є однією із найсерйозніших проблем соціально-економічного сектора України. Медичні дослідження довели, що безробіття призводить до суттєвого погіршення як фізичного так і психологічного здоров'я: до зростання акоголізму, збільшення кількості випадків серцево-судинних захворювань та самогубств. Провідний експерт з цього питання доктор М. Харві Бреннер (M. Harvey Brenner) стверджує, що в США підвищення рівня безробіття на 1 відсотковий пункт, що зберігається терміном більше 6 років, викликає передчасну смерть 37 000 осіб. Психологічні дослідження показують, що звільнення з роботи зазвичай настільки ж негативно впливає на людину, як і смерть близької людини. Лауреат Нобелівської премії з економіки Пол Самуельсон, в свою чергу, зазначав, що другою „за ієрархією” причиною стресу є безробіття (перше місце – смерть близької людини). На сьогоднішній день Україна не може дозволити собі дедалі втрачати людський потенціал, оскільки таким чином вона поступово знищує себе, це вимагає не лише відповідної державної політики, а й суспільного усвідомлення зазначеної проблеми.

П. Бурд'є визначив три складові людського капіталу: культурний, соціальний та інтелектуальний, які базуються на розділенні сфер інтелектуального життя: науки, мистецтва, релігії, освіти і сукупності потенціалів особи: гносеологічного (пізнавального), творчого, аксіологічного (ціннісно-орієнтаційного), комунікативного і естетичного, а також три соціальні ролі, які виконує людина: трудова, сімейна, дозвільна [3, С. 71]. На думку автора такий підхід є доволі широким і стосується більше саме потенціалу людини, де закладаються неекономічні чинники розвитку, самоудосконалення та гармонізації інтересів людей.

Слід ураховувати, що сьогодні частка, яку в обсязі ВВП розвинутих країн забезпечують технологічні інновації, основним джерелом походження яких є інноваційно орієнтовані фірми та корпорації, становить від 70 до 90% [10, С. 4]. Це зайвий раз свідчить про необхідність розвитку та удосконалення вітчизняного людського потенціалу. В той же час, дедалі менша кількість підприємств, впроваджує у виробництво інноваційні процеси, і, як наслідок, їх низька рентабельність підтверджує, що вітчизняна наука має бути визнана вищим національним пріоритетом, ресурсне забезпечення якого слід здійснювати в першу чергу [9, С. 115].

За загальною формою здійснення законів, що регулюють відтворення структури зайнятості, виступає плановірність у використанні людського капіталу [5, С. 3]. Це означає, що повна ефективність застосування людського потенціалу у виробничих процесах не передбачає його повного використання на відміну від інших виробничих ресурсів. І в обов'язковому порядку включає до себе можливість його відновлення, відтворення, удосконалення та розвитку. Кількісне відтворення населення повинно, в обов'язковому порядку, супроводжуватись посиленням інформаційного вмісту кожного біологічного суб'єкта економічних відносин. Лише таке поєднання спроможне стати чинником інтенсивного суспільного відтворення із відповідним розширенням межі виробничих можливостей національної економіки [12, С. 112].

Здоров'я Рівень підготовки (освіта+досвід)	Добре	Середнє	Погане
Високий	4	3	2
Середній	3	2	1
Низький	2	1	0

Рис. 2. Матриця якості людського потенціалу

Сьогодні технології розвиваються швидше ніж потреби ринку [6, С. 16]. Це, певним чином змінює структуру та причини зростання потреб населення, що стосується як споживчого ринку так і ринку праці. Р. Солоу підрахував, що збільшення удвічі валової продукції на одну витрачену людино-годину в США за період 1909-1949 рр. відбулося на 12,5% за рахунок зростання капіталоозброєності праці і на 87,5% за рахунок технологічних змін [1, С. 17]. Технологічні зміни того часу створювались в сфері науки, тобто безпосереднього джерела розвитку людського потенціалу. Зростання продуктивності праці на сьогоднішньому етапі в розвинених країнах здійснюється безпосередньо за допомогою людського розвитку, технологічні аспекти дедалі більше втрачають свої позиції.

Деякі вчені виділяють сім рівнів економічних відносин: наноекономіка фізичних осіб, номоекономіка домогосподарств, мікроекономіка фірм, мезоекономіка регіонів чи галузей, макронаціональна економіка, субекономіка транснаціональних корпорацій, мегасвітова економіка. При цьому фінансування розвитку людського потенціалу є можливим абсолютно на усіх рівнях, що доводиться практикою світового господарювання та діяльністю міжурядових організацій.

Формування та розвиток людського потенціалу сьогодні в Україні характеризується певними, доволі суперечливими тенденціями. Наявність неврегульованих проблем призвела до того, що сьогодні українські підприємці орієнтовані в основному, на короткі схеми нарощування капіталу, в той час як організація інформаційно місткого виробництва вимагає довгострокового інвестування [8, С. 35]. Саме тому приватне підприємництво на сьогодні не є відповідним чином орієнтованим суб'єктом розвитку людського потенціалу в Україні.

В мікроекономічному секторі дедалі більша роль у розвитку людського потенціалу покладається на особистість та домогосподарство. Домогосподарства мають таку структуру використання доходів

$$Y = C + S + I$$

в ній першочергове значення має споживання (C), як елемент амортизації робочої сили, співвідношення між заощадженнями (S) та інвестиціями (I) при цьому є доволі спірним. З одного боку заощадження можуть перетворитись у майбутньому на інвестиції, і тому зараз немає потреби здійснювати інтенсивне інвестування у особистий розвиток, з іншого – переважання інвестицій зараз створить можливість до збільшення доходів у майбутньому.

Дохід особистості, який визначає структуру споживання від якої, в свою чергу залежить здатність до відтворення, можна визначити через показник чистого економічного добробуту, розроблений В. Нордхаузом та Дж. Тобіном. В класичному вигляді він визначається як ВВП за мінусом негативних економічних ефектів у грошовому виразі, результатів тіньової економіки підприємств, що виробляють антиблага, негативних наслідків свавілля монополій і урбанізації та з додаванням до них результатів позаринкової діяльності підприємств, результатів тіньової діяльності підприємств що виробляють блага, грошового виразу збільшення вільного часу та якості відпочинку.

Виражаючи спроможність до відтворення (R_p), через задоволення потреб (SN) та структуру отримання доходів отримуємо

$$R_p = f(SN) = f(W, P, T, I) - UEL - UUL, \text{ де}$$

W – заробітна плата після сплати податків

P – рівень цін

T – трансфертні доходи

I – решта інших доходів

UEL – неочікувані економічні втрати

UUL – неочікувані неекономічні втрати (захворювання, психологічні чинники, тощо).

Державна макроекономічна політика при цьому не має не лише конкретизованих довгострокових програм, а навіть і теоретико-методологічної бази для їх розробок. У розвинутих країнах за рахунок державного бюджету на формування людського капіталу спрямовуються найбільші інвестиції. Так, у США щороку виділяється на ці потреби близько 750 млрд. дол. Слід зауважити, що сумарні соціальні виплати у кілька разів перевищують інвестиції у виробничу сферу. Наприклад, якщо 1990 року виробничі капіталовкладення взяти за 1, то соціальні витрати становили 3,18 [2, С. 153].

Суттєве значення в цьому розрізі має співвідношення державних трансфертів та податків. Використовуючи розроблену формулу чистих податків

$$\text{ЧП} = \text{П} - \text{Т}$$

яка розраховується шляхом віднімання від податків трансфертних платежів, визначимо формулу чистих трансфертів.

$$\text{ЧТ} = \text{Т} - \text{П}$$

Наявність чистих трансфертів свідчитиме про сприяння державою відтворення людського потенціалу в системі соціальної політики. Така ситуація має спостерігатись у довгостроковому періоді, яка сприятиме не лише народженню а й повноцінному розвитку людського потенціалу.

Відтворення людського потенціалу – проблема не лише соціально-економічного прориву а й фізичного виживання української нації. Ігнорування цієї проблеми має сприйматись як національна зрада, саботаж державних інтересів тощо. Подальші дослідження у зазначеному напрямі сприятимуть спрощенню обґрунтування планів національного розвитку, визначать нові аспекти та нове покликання соціальної політики.

Література

1. Бажал Ю.М. Економічна теорія технологічних змін: Навчальний посібник. – К.: Заповіт, 1996. – 240 с.
2. Економічна політика: Навч. пос. / О.О. Беляєв (кер. кол. авт.), А.С. Бебело, М.І. Дибя та ін. - К.: КНЕУ, 2007. – 288 с.
3. Зирянов В. Людський капітал, культурний капітал, студентство, регіон, поселення // Персонал. – 2007. - № 8. – С. 70-75.
4. Івашина О., Івашина С. Методологічні проблеми дослідження економічного зростання // Вісник Академії митної служби України. – 2007. - № 1. - С. 25-28.
5. Краснов Ю. Стратегія ефективної зайнятості населення // Україна: аспекти праці. – 2004. - № 3. - С. 3-8.
6. Омельченко Р., Данилюк Н. Роль держави в інтенсифікації інноваційної діяльності національних підприємств // Збірник наукових праць Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – 2007. – Вип. 52. - С. 13-25.
7. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління: Посібник. – К.: Академвидав, 2003. – 568 с.
8. Парубець О.В. Формування інноваційної моделі спеціалізації в Україні // Зовнішня торгівля: право та економіка. - 2007. - № 5 (34). - С. 33-38.
9. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) „Шляхом Європейської Інтеграції” / Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Гесць та ін. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.
10. Федулова Л.І. Технологічний розвиток економіки // Економіка України. – 2006. - №5. – С. 4-10.
11. Шматко Н.А. Анализ культурного производства в генетическом структурализме Пьера Бурдьё // Вестник социологии РАН. – 2001. - № 2. – С. 302-322.

12. Яковенко Р.В. Соціально-економічний механізм впливу на демографічні процеси, як головний чинник суспільного відтворення в умовах глобалізації // Теорії мікро-макроекономіки. – 2006. – Вип. 25. - С. 111-113.

ЯКОВЕНКО Р.В.,

К.е.н., доцент